

Generál Václav Prchlík (1922–1983)

Klíčová osobnost vojenské reformy pražského jara

STANISLAV POLNAR

Osobnost generála Václava Prchlíka je nerozlučně spjata jak s poučným budováním základů režimu Komunistické strany Československa (KSČ), tak s pokusem o jeho reformu v roce 1968. Svě osudy spojil s politickou prací v Československé lidové armádě (ČSLA) novotnovské éry. Později však začal chápat služebnou roli československého státu podřízeného sovětským zájmům. V éře pražského jara se pak postavil do čela vojenské reformy a pokusů o formulaci samostatné československé vojenské doktríny. Období normalizace následně přineslo Prchlíkovo věznění a život na okraji společnosti pod dohledem bezpečnostních orgánů.

MLÁDÍ A VSTUP DO ARMÁDY

Václav Prchlík se narodil 25. srpna 1922 ve Stráži nad Nežárkou v jižních Čechách. Otec byl ředitelem měšťanské školy, matka se věnovala péči o domácnost. Prchlíkův bratr zemřel ve věku 26 let jako student a sestra si zvolila zaměstnání diplomované sestry. Pět tříd obecné školy absolvoval mladý Václav ve svém rodném městě převážně v letech hospodářské krize (1928–1933). Před zahájením středoškolského studia si prohluboval vzdělání v rámci

měšťanské školy ve Stráži nad Nežárkou (1933–1934). V letech 1928–1934 se účastnil tělovýchovných aktivit v Sokole. Dalších osm let jeho studentského života vyplnila docházka do reálného gymnázia (1934–1942), přičemž maturitní zkoušku složil v Třeboni v dramatické atmosféře probíhající heydrichiády.

Následovalo totální nasazení v německé firmě Eisenwerke Oberdonau, kde pracoval jako autogenní řezač kovů přes dva dlouhé roky až do konce druhé světové války v květnu 1945. V některých publikovaných textech

k jeho osobě se objevují tvrzení, dle nichž se na konci války účastnil v rodném kraji partyzánského hnutí.¹ Když však 9. května 1948 sepsal jako voják v prezenční službě žádost o přijetí do Školy pro důstojníky spojovacího vojska v záloze v Novém Městě nad Váhom, v osmém bodě zdůvodnění výslovně uvedl: „Neúčastnil jsem se branného odporu ve vlasti ani v cizině.“² Paradoxně není zcela zřejmé, kdy se stal členem KSČ, tedy politické strany, jejímuž mocenskému vzestupu a následně i reformě věnoval nejplodnější léta svého profesního života. Stalo se tak totiž v poloilegálních podmínkách ještě před koncem války.

První měsíce v osvobozeném Československu znamenaly pro Václava Prchlíka i první kontakt s čistě vojenským prostředím. Republika obnovovala svou brannou moc a on se musel podrobit odvodnímu řízení. Činnou službu však nenastoupil, protože začal studovat Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy, kde do únorových událostí roku 1948 absolvoval celkem pět semestrů. Kromě snahy o získání prestižního lékařského diplomu se usilovně věnoval i studiu cizích jazyků a na velmi dobré úrovni ovládl němčinu, ruštinu a francouzštinu. Stejně jako

1 RAŠEK, Antonín: Václav Prchlík. Generál, který se za svou hodnost nemusel stydět. *Vojenské rozhledy*, 2012, roč. 21, č. 4, s. 139–145.

2 *Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv* (VÚA – VHA), Sbírka kvalifikačních listin, kvalifikační listina Václav Prchlík, Věc: Žádost o přijetí do školy na důst. spoj. voj. v zá. ze dne 9. 5. 1948.

Generálporučík Václav Prchlík na palubě vládního letadla při cestě do Vietnamu v říjnu 1968. Tou dobou už se jeho vojenská kariéra nezadržitelně chýlí ke konci. (foto: ČTK / Emil Bican)

v případě jeho odbojových aktivit se i údaje o Prchlíkově životě v prostředí třetí československé republiky někdy různí – podle některých zdrojů měl v letech 1945–1949 pracovat jako úředník v ČKD Praha.³ Bezpečně jsou však doloženy jeho aktivity ve Svazu české mládeže.⁴

Po předčasném ukončení studií Václav Prchlík vykonával od 3. května do 25. září 1948 základní prezenční službu. V jejím rámci mezi 20. květnem a 12. zářím 1948 sloužil jako posluchač již zmíněné Školy pro důstojníky spojovacího vojska v záloze v Novém Městě nad Váhom. Jednalo

se o poměrně náročné vojenské studium, kdy musel v krátké době zvládnout základy širokého spektra odborných předmětů (výchova velitele, všeobecné služební předpisy, pořadový výcvik, bojový výcvik, všeobecná taktika, nauka o pěchotních zbraních a střelbě, nauka o terénu, zvláštní bojové prostředky, mravně-politická výchova, tělesná výchova, obranné zpravodajství, hospodářská a administrativní služba u setniny, zdravotnická služba, styk a spojení, elektrotechnika, přístroje liniové, stavba vedení, dopravní řád liniový a Morseovy značky). U závěrečné

zkoušky však budoucí inspirátor československé vojenské reformy v rámci pražského jara a její myšlenkový propagátor příliš nevynikl. Jeho prospěch byl celkově hodnocen jako dobrý, dosáhl až 151. místa mezi 242 absolventy.⁵ Nadřazení ho však na druhé straně kladně hodnotili pro jeho vážnost, klid, společenskost a osobní píli. V neposlední řadě byly oceňovány jeho sportovní předpoklady: vynikal jako cyklista, lyžař a plavec.

Již tehdy se s ním počítalo jako s budoucím pracovníkem politického aparátu armády. K 1. březnu 1949 byl

3 RAŠEK, Antonín: *Václav Prchlík. Generál, který se za svou hodnost nemusel stydět*, s. 139–145.

4 VÚA – VHA, Sbírka kvalifikačních listin, kvalifikační listina Václav Prchlík, Dotazník D/13, nedatováno.

5 Tamtéž, Výkaz o prospěchu, čís. hl. protokolu 169, 25. 9. 1948

povýšen na podporučíka spojovacího vojska v záloze, k 1. dubnu téhož roku na poručíka a konečně k 1. květnu 1949 na nadporučíka totožné vojenské odbornosti. Kromě toho se 19. března téhož roku oženil a se svou novou rodinou začal žít v Praze. Jeho kmenovým vojenským útvarem se stal Spojovací pluk 2. Dne 6. července 1949 se přihlásil k další dobrovolné činné službě v politickém aparátu armády; byl zařazen k Hlavní správě výchovy a osvěty. Dne 15. září téhož roku byl přidělen k Ústřednímu domu armády (ÚDA) s určením pro studium ve Vojenském politickém učilišti Josefa Hakena v Roudnici nad Labem. Tuto přípravku pro politické důstojníky úspěšně absolvoval v červnu 1950. V témže roce se stal zástupcem pro věci politické velitele svazku (divize).

O rok později absolvoval Vysokou stranickou školu při Ústředním výboru (ÚV) KSČ v Praze. Od října 1952 do března 1953 sloužil v první vojenské oblasti se sídlem v Praze jako zástupce pro věci politické 3. sboru, až do července 1954 pak jako zástupce náčelníka pro věci politické Vojenské lékařské akademie Hradec Králové. V roce 1954 již byl postaven do čela Organizačně instruktorské správy Hlavní politické správy (HPS). Poté sloužil jako vedoucí Odboru národní obrany (2.) na ÚV KSČ. V prosinci 1955 byl jako politicky spolehlivý voják jmenován do funkce náčelníka HPS,⁶ kterou vykonával celých dvanáct let.⁷ Raketový vývoj jeho politické kariéry sledoval i jeho postup ve služebních hodnostech. Majorem byl jmenován 15. srpna 1952, podplukovníkem 24. října 1953 a plukovníkem již 27. října 1954. Hodnosti generálmajora dosáhl v pouhých třiceti čtyřech (!) letech 12. září 1956.⁸

GARANTEM STRANICKÉ PRÁCE V ČSLA

Vrchol Prchlíkovy kariéry jako politického důstojníka ve službách KSČ se až do reformního procesu pražského jara kryl s opatrnou fází destalinizace, jejímž kontroverzním protagonistou se stal sovětský stranický vůdce N. S. Chruščov (1894–1971). Zejména od počátku 60. let se však generál Prchlík odkláněl od stranického dogmatismu v jakékoli formě a již před rokem 1968 začal zaujímat stále méně konformní názorové postoje. Poněkud paradoxně se tak dělo zejména poté, co byl naposledy v době své služby povýšen, a to 1. října 1962 do druhé generálské hodnosti gene-

Od počátku 60. let se generál Prchlík odkláněl od stranického dogmatismu v jakékoli formě

rálporučíka. Kontinuálně prohlašoval, že prošetřování nezákonností v armádě z let 1948–1954 ještě zdaleka nebylo dokončeno. Diskuze na toto téma přirozeně otevřely debatu o úloze KSČ v československých ozbrojených silách let šedesátých. Prchlík stále více a více prosazoval názor, že tehdejší problémy ČSLA lze vyšetřit jen po důkladném přehodnocení role orgánů komunistické strany při politické přípravě a kontrole ozbrojených sil. Pokud měla nadále růst profesionalita velitelského důstojnického sboru, byla nezbytná jeho důsledná depolitizace a konec všudypřítomného stranického dozoru.

Vojenští profesionálové se i díky působení Václava Prchlíka v polovině 60. let pomalu stávali hodnými tohoto označení. Již dávno se nejednalo o fanaticky přesvědčené straníky z období po únoru 1948. Rozhodující

přelom pak přinesl rok 1966, kdy začal platit tzv. nový model vzdělávání příslušníků armády. Vojáci z povolání byli rozděleni do dvou základních skupin. Důstojníci měli vykonávat pouze takové funkce, k jejichž výkonu bylo požadováno vysokoškolské vzdělání. U funkcí pro praporčíky se vyžadovalo střední vojensko-odborné vzdělání s maturitou. Pro výkon služebního zařazení velitele útvaru a vyšších jednotek se obligatorně předpokládala příslušná postgraduální forma vojenského vzdělání.⁹

Již od roku 1965 probíhaly zásadní experimenty s novým modelem vedení a řízení. Prchlíkova HPS je plně podporovala a její náčelník v tomto ohledu argumentoval více než záměrně. Stranickým orgánů v ČSLA stále přiznával zásadní důležitost, ale jejich kompetence omezoval na stranickou práci pro zvýšení morálně-politické pohotovosti jednotek i jejich příslušníků. Zde měly nadále platit stranické normy KSČ, což krylo navenek fakt, že nový model řízení nebyl podrobně konzultován se sovětskou stranou. Nedílná velitelská pravomoc však vyžadovala, aby platnost stranických dogmat podléhala vojenským řádům a „firemní“ kultuře této specifické státní organizace.

Prchlíkem prosazované nové vztahy mezi stranou a armádou zahrnovaly i zákaz kritiky nadřízených jejich podřízenými, což byl stejně pouze formální a v praxi neuplatnitelný „výdobytek“ přejatý z Rudé armády sovětského Ruska. Jím vedená HPS nakonec v průběhu roku 1967 dosáhla snížení hodinové dotace pro politickou výchovu důstojníků. To byl zcela zásadní průlom do jejího původního poslání a argument pro pozdější normalizátory v ČSLA o rozhodujícím podílu Václava Prchlíka „na růstu pravicových a oportunistických

6 FIDLER, Jiří: *Lexikon ČSLA. Svazy a svazky*. Euromedia Group, Praha 2020, s. 175.

7 BORTEL, Rudolf – PAVEL, Slavomír: *Dvě tváře VÁCLAVA PRCHLÍKA. Lidová armáda, 1970, roč. 23, č. 20, s. 40–42.*

8 MASKALÍK, Alex: *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918–1992*. HSWK, Banská Bystrica – Košice 2012, s. 486.

9 HLAVÁČEK, Jiří: *Vzestup a pád ČSLA? Vojenská profese v kolektivní paměti důstojnického sboru (1960–1970)*. Karolinum, Praha 2019, s. 99.

názorů v československých ozbrojených silách“.¹⁰

Spory o úlohu KSČ v ČSLA odrážely v předlednovém období hlubší rozpory mezi progresivními budoucími reformátory a konzervativci, kteří stáli na straně prezidenta a prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného. Progresivisté se soustředili právě v liberalizující se Hlavní politické správě. Její náčelník generálporučík Václav Prchlík byl bezesporu jejich mluvčím a u civilní i vojenské veřejnosti velmi známou postavou. Nelze jej však označit za výhradního autora nových myšlenkových přístupů, které již tehdy směřovaly k pokusu o formulaci samostatné československé vojenské doktríny. Prchlíkovým ideovým zázemím a hnacím motorem teoretické části vojenské reformy pražského jara se stala již od počátku 60. let pražská Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda (VPA KG). Soustředili se v ní myšlenkově nezávislí vojenští vědci, kteří pochopili význam vědecko-technického pokroku, a v jeho rámci zejména společenských věd, pro výstavbu československého branného systému. Jejich strategické úvahy vycházely z poznatků prudce se rozvíjející vojenské sociologie, psychologie, politologie, teorie řízení, válečné ekonomie či systémové teorie. K pochopení významu a podstaty moderního ozbrojeného zápasu jim výrazně napomohly poznatky ze třetí, tzv. šestidenní, arabsko-izraelské války (5.–10. června 1967). Václav Prchlík a jeho reformní křídlo v ČSLA však museli svádět tvrdý boj s armádními

Jan Šejna působil jako poslanec Národního shromáždění od roku 1960 až do slavné „semínkové“ aféry v roce 1968 (foto: Archiv Poslanecké sněmovny)

konzervativci, v jehož rámci Prchlík dodržoval diplomatický konformismus s oficiální stranickou linií. Reprezentantem stranicko-dogmatického proudu se stal generálmajor Jan Šejna¹¹, který od roku 1964 zastával důležitou funkci vedoucího tajemníka Hlavního výboru (HV) KSČ na ministerstvu národní obrany (MNO).¹²

Velmi trefně popsal Václav Prchlík práci svou i jím vedené HPS v rozhovoru, který na konci dubna 1968 poskytl tehdy prestižnímu armádnímu týdeníku *Obrana lidu*. Zásadní deformaci systému stranicko-politické práce v ČSLA si dle vlastních slov začal uvědomovat ve druhé polovině roku 1966. Funkce, struktura

komunistické strany a masových organizací v armádě následovaly bezvýjimečně sovětský vzor. Systém zohledňoval v první řadě hladký přechod na válečnou organizaci, a proto využíval zejména byrokratický a centralistický způsob řízení a potlačoval individuální přínos jednotlivce a rozvoj jeho osobnosti.

V interview pak generál Prchlík ozřejmil podstatu práce jím vedeného reformního křídla politických pracovníků v armádě, jež byli soustředěni na HPS: „Tím, že stranickopolitické orgány slučovaly ve své činnosti stranické i státní funkce, vytvářela se často živná půda pro nesprávné vztahy mezi nimi a velitelskými orgány atd. Ve spolupráci s vědeckými pracovišti a stranickým aktivem jsme začali analyzovat dosavadní pojetí práce [komunistické] strany v armádě a hledat východiska. Provedli jsme strukturální funkční analýzu. Vědecká pracoviště i HPS organizovaly sociologické průzkumy, např. o vztahu vojáků k politice strany, o vztahu vojenské mládeže k ČSM¹³, o sociálních problémech vojáků z povolání... Ač se neobešly bez dětských nemocí, byly užitečné a v mnohém nám otevřely oči. Výsledky jsme zpracovali a předložili předsednictvu ÚV KSČ. Šlo o kritickou analýzu stavu v armádě, stranické práce a závěry pro zkvalitnění práce strany v armádě. Svolali jsme sympozium společenských věd, kde jsme se snažili řešit problematiku vztahu politiky a vědy a dalšího rozvoje společenskovědní báze. U jednoho okruhu jsme provedli experiment kolektivních orgánů na všech stupních stranické výstavby.“¹⁴

10 RICE, Condoleezza: *Sovětský svaz a československá armáda 1948–1983. Nejisté spojení.* XYZ, Praha 2005, s. 104.

11 Vojenská kariéra Jan Šejny (1927–1997) započala roku 1950, kdy narukoval na vojnu. Projevil se jako schopný politický agitátor a v roce 1956 se stal náčelníkem sekretariátu nového ministra národní obrany Bohumíra Lomského. Od roku 1964 vykonával prominentní funkci vedoucího tajemníka Hlavního výboru KSČ při MNO. Přes syna Antonína Novotného měl vždy přímý a blízký kontakt na prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR. Postupně se díky nákladnému životu zapléтал do finančních machinací a zpronevěřil prostředky MNO. Před trestním stíháním uprchl s milenkou a synem do USA. Americkým zpravodajským službám vyzradil důležitá vojenská tajemství, do roku 1976 pracoval pro CIA. Zemřel v New Yorku 23. srpna 1997. Viz KALOUS, Jan: *Generál Jan Šejna – předmět zájmu vojenské kontrarozvědky. Securitas Imperii*, 2001, č. 8, s. 95–148.

12 POVOLNÝ, Daniel: *Vojenské řešení Pražského jara. I. Invaze armád Varšavské smlouvy.* Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, Praha 2008, s. 14.

13 Československý svaz mládeže, jednotná mládežnická organizace v Československu, která vznikla v roce 1949.

14 Václav Prchlík odpovídá: Neměli jsme ztrácet čas. *Obrana lidu*, 1968, roč. 27, č. 17 (27. 4. 1968), s. 8.

VOJENSKÁ REFORMA PRAŽSKÉHO
JARA A MEMORANDUM 68

Antonín Novotný se pokusil narušit celospolečenské problémy řešit administrativně a mocensky. To naznačil ve svém projevu k absolventům vysokých vojenských škol na Pražském hradě, který pronesl 1. září 1967. V jeho plánech hrály rozhodující úlohu silové složky, tedy v první řadě ČSLA a Sbor národní bezpečnosti (SNB). Veškerá další opatření začalo rozpracovávat 8. státně administrativní oddělení ÚV KSČ v čele s Miroslavem Mamulou, které řídilo stranickou práci v armádě, Bezpečnosti, prokuratuře a soudech. V souvislosti s tzv. strahovskými událostmi¹⁵ na závěr měsíce října začal Novotný a jeho konzervativní klika stále více ztrácet půdu pod nohama. S tím se pojí dodnes nevyjasněná otázka, zda měly nějaký reálný základ pokusy o zneužití jednotek ČSLA ve prospěch upadající Novotného osobní moci. Přípravy na údajný vojenský puč měly proběhnout 4. prosince 1967, kdy se konala cvičná mobilizace 8. motostřeleckého pluku v Mladé Boleslavi a 13. tankové divize v Mladé (okr. Nymburk). Jisté spekulace a intriky živil v tomto ohledu právě generálmajor Jan Šejna, kterému se podařilo ovlivnit náčelníka Hlavní správy pozemního vojska generálplukovníka Vladimíra Janka. Ačkoliv se později neprokázalo, že by byly podniknuty jakékoliv konkrétní přípravy k provedení vojenského převratu, Janko kompromitaci své osoby neunesl a 14. března 1968 se zastřelil vlastní služební zbraní.¹⁶

Celá československá společnost se po lednovém plénu ÚV KSČ, které

Václav Prchlík na aktivu Pohraniční stráže v březnu 1968 (foto: ČTK / Jiří Karas)

proběhlo ve dnech 3.–5. ledna 1968, prudce radikalizovala. První tajemník Antonín Novotný byl za nezájmu sovětského Brežněvova vedení odvolán a nahrazen Alexandrem Dubčekem. Dočasně získali silnější pozice reformisté uvnitř KSČ.¹⁷ Podobné

procesy probíhaly i v armádě. ČSLA jednoznačně neprosperovala Šejnova podpora Novotného pozic, podezření ze snah o zneužití armády k zastavení obrodného procesu, odhalení Šejnových finančních machinací a jeho následný útěk do USA (25. února) a již

15 Tzv. strahovské události začaly jako neplánovaný protest studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967. Od počátku října trápily studenty výpadky v dodávce elektrického proudu, což jim značně ztěžovalo plnění studijních povinností. Proti protestujícím provedla Veřejná bezpečnost brutální policejní zásah v domnění, že se jedná o protirežimní demonstraci. Celospolečenská kritika postupu bezpečnostních orgánů urychlila politický pád prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR Antonína Novotného. Viz PAŽOUT, Jaroslav: „Chceme světlo! Chceme studovat!“ Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967. *Paměť a dějiny*, 2008, roč. 2, č. 1, s. 4–13.

16 BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – MINAŘÍK, Pavel – POVOLNÝ, Daniel – ŠACH, Jan: *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*. Ministerstvo obrany České republiky, Praha 2008, s. 232–233.

17 ŠACH, Jan: *Lednové plénum*, 7. 1. 2015 – viz <https://www.vhu.cz/lednove-plenum/> (citováno k 26. 6. 2023).

zmíněná sebevražda generálplukovníka Janka. Také armádu napříč její strukturou oslabovaly spory mezi politickým aparátem vedeným Prchlíkovou HPS a velitelským sborem. Pro československou veřejnost ztratil důvěryhodnost i samotný ministr národní obrany armádní generál Bohumír Lomský, což vyjadřovalo silnou averzi většiny československých občanů k ozbrojeným silám jako služebnému nástroji zkompromitovaného stranického vedení.

Tyto události rámovaly nejdůležitější a zároveň nejhektičtější část profesní kariéry generála Václava Prchlíka. Zpočátku se v turbulentním společenském vývoji nedokázal přesně zorientovat, nicméně svolal do VPA KG stoupence nového reformního proudu v KSČ a ČSLA. Zde k nim promluvil nově zvolený první tajemník ÚV KSČ Alexander Dubček a požádal, aby armáda zaujala v politických bojích neutrální stanovisko. To generálu Prchlíkovi vyneslo další kariérní postup: od února 1968 vykonával funkci vedoucího 8. státně administrativního oddělení ÚV KSČ. Tím získalo progresivní křídlo v československých ozbrojených silách strategicky důležitý post, z něhož mohla být plánována reforma bezpečnostní politiky státu, jeho vojenské doktríny a obranného systému. Zásadní bylo Prchlíkovo vystoupení na důležitém zasedání ÚV KSČ, které se konalo mezi 1. a 5. dubnem 1968. I po odchodu na post vedoucího 8. státně administrativního oddělení zůstaly Prchlíkovy pozice na HPS velmi silné a on je neváhal využívat pro podporu reformního procesu. Jinak ani jednat nemohl, protože jím vedené oddělení ÚV KSČ se v březnu a dubnu teprve nově konstitovalo.

Generál Prchlík na zmíněném zasedání konstatoval ochromení bojové a mobilizační pohotovosti ČSLA.

Vyjma praporů a jednotlivých rot ustala cvičení v terénu, neboť aktivity armády by mohly být veřejností pokládány za přípravu na silový zásah do vnitropolitického dění v ČSSR. Generál se také zmínil o negativních reakcích na svou práci a požádal o přímočaré zhodnocení vlastní veřejné činnosti. „*V posledních dnech sílí kritika i mé minulé práce na Hlavní politické správě a některými organizacemi byla vyslovena nedůvěra v mou další činnost. Žádají, aby byl zhodnocen můj podíl na deformacích a chybách ve*

Generál Prchlík na tomto zasedání konstatoval ochromení bojové a mobilizační pohotovosti ČSLA

*stranickopolitické práci v armádě a na základě toho rozhodnuto o mém dalším zařazení. Prosim, aby předsednictvo ústředního výboru tento požadavek prozkoumání a stanovení stupně mé odpovědnosti realizovalo.*¹⁸ Ve stejném duchu se neslo Prchlíkovo vystoupení na 5. konferenci ministerstva národní obrany 6. dubna 1968, ve kterém se vyjádřil k činnosti HPS v předchozím období a k otázce své osobní odpovědnosti za kritizované nedostatky. Zásadní se stala jeho vize nové úlohy stranických orgánů v ČSLA: v podstatě šlo o odstranění vlivu KSČ na dění v armádě. Generál Prchlík soudil, že politický aparát musí být schopen analyzovat psychické schopnosti vojáků, jejich adaptabilitu, předvídat kolize a připravovat varianty jejich řešení. Politické orgány měly do značné míry ztratit ideologický základ své existence, a naopak si osvojit schopnost komplexně řešit problematiku člověka v moderní armádě za mírového stavu i za války. Političtí důstojníci by tak získali postavení specialistů, s nimiž by velitelé

v určitých stanovených případech konzultovali svá rozhodnutí a řídicí postupy. Novou funkcí politického aparátu v ČSLA měla být výchova a poskytování informační podpory, to vše na základě vědeckých metod používaných ke zvyšování adaptability vojenského personálu, zlepšení chodu vojenského života či zvnitřnění potřebných návyků. Činnost aparátu tak měla ztratit ryze stranický či propagandistický ráz, a naopak získat charakter obecně politický.¹⁹ V rámci poněkud ahistorického srovnání se jednalo o činnosti soudobé psychologické, duchovní či humanitní služby v ozbrojených silách.

Zásadní moment v programu vojenské reformy pražského jara a zároveň i základní kámen pro Prchlíkova veřejná vystoupení představovalo Memorandum 68 s podtitulem „Formulovat a konstituovat československé státní zájmy v oblasti vojenství“. To přirozeně nemohlo vzniknout mimo celkové duchovní klima pražského jara. Jeho politickým základem byl bezesporu Akční program KSČ z 5. dubna 1968, jehož cílem se stala omezená demokratizace a humanizace stávajícího totalitního politického systému sovětské provenience. Za teoretické zázemí sloužily aktivity Mezioborového týmu sociálních výzkumů vědeckotechnické revoluce ve vojenství, který se neformálně konstitoval při Vojenském ústavu sociálních výzkumů VPA KG koncem roku 1967. Za vedení podplukovníka Milana Ždímalu se na vzniku memoranda podílelo asi třicet vojenských vědců z řad ČSLA a dalších dvanáct spolupracovníků. Využili při tom poznatky sociologie, psychologie, teorie vědy, válečné ekonomie, politologie, pedagogiky, historie, teorie řízení, prognostiky i technických věd.²⁰

Jednalo se o jakýsi metodický návod, na jakých základech vytvořit

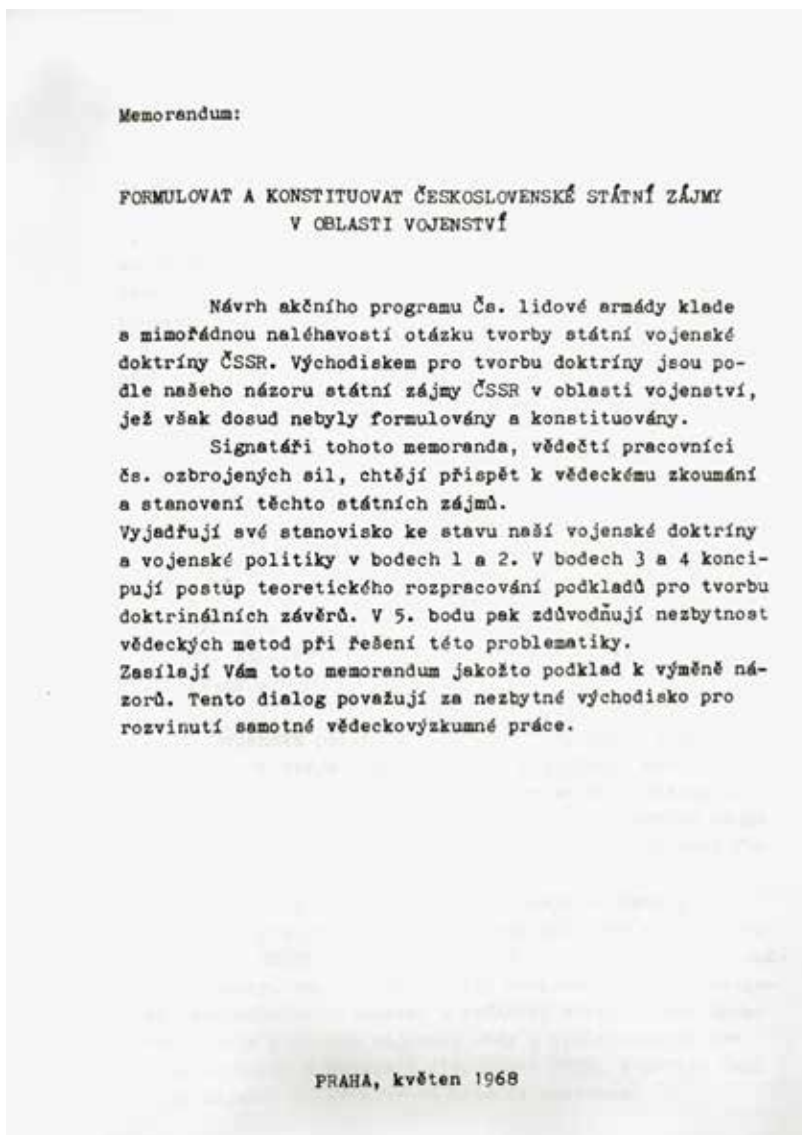
18 BENČÍK, Antonín – NAVRÁTIL, Jaromír – PAULÍK, Jan: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1996, s. 102.

19 Tamtéž, s. 107.

20 RAŠEK, Antonín: *Vojenské Memorandum 1968. Proč Sověti neobsadili nejdříve Ministerstvo národní obrany, ale VPA KG. Vojenské rozhledy*, 2008, roč. 17, č. 4, s. 176–179.

samostatnou čs. vojenskou doktrínu, aniž by ovšem text bylo možné za vlastní doktrínu považovat. Memorandum bylo strukturováno do pěti hlavních částí – politická a vojenská doktrína, vojenská politika ČSSR, situace války a míru optikou konce 60. let, možná formulace vojenských zájmů a potřeb ČSSR a návrh použití systémového přístupu (včetně použití moderních výzkumných metod) pro potřeby konstituování československé vojenské doktríny.²¹ Vlastní text se stal společným dílem tří vojenských vědců, podplukovníků Milana Ždímalu a Bořivoje Švarce a plukovníka Vladimíra Řeháka, kteří působili jako pedagogičtí a vědecktí pracovníci na VPA KG Praha.

Celý text *Memoranda 68* se přihlásil k využívání vědeckých metod při formulaci československých zájmů v oblasti vojenství. Autoři konstatovali, že v posledních dvaceti letech se československá vojenská politika neopírala o analýzu skutečných zájmů a potřeb našeho národního a státního společenství. Nevycházela z žádné vojenské doktríny, nýbrž ze stranických zájmů KSČ, které se ocitly ve vleku velmocenských zájmů SSSR. Výstavba ČSLA byla zbavena racionálních kritérií, což plynulo i z fatálního zaostávání v oblasti teorie vojenské vědy. Nová vojenská politika ČSSR měla vycházet z vědecké analýzy všech možných válečných konfliktů v Evropě a za každé situace formulovat vlastní suverénní zájmy a potřeby. Tento postup vyžadoval teoreticky rozpracované doktrinální závěry v oblasti politické i vojensko-strategické. Reformovaná vojenská politika Československa se neměla zříkat závazků vyplývajících z členství v organizaci Varšavské smlouvy, avšak náš stát měl v tomto ohledu vystupovat jako rovnocenný alianční partner. Zjednodušené rozlišování dvou stavů, tedy buď zničující jaderné války, nebo naopak naprostého míru,

Čtrnáctistránkové *Memorandum 68* publikovala skupina třiceti československých vojenských expertů a dalších vědců na jaře 1968. Prchlík z něj vycházel i při své slavné tiskové konferenci 15. července. (foto: ÚDV)

novému vědeckému přístupu neodpovídalo. Ten směřoval k analýze široké škály možného nasazení ozbrojených sil ve vojenských konfliktech různé intenzity. Za optimální řešení memorandumisté považovali upřednostnění

aktivní diplomacie, jež by směřovala ke snížování napětí v mezinárodních vztazích.

Za hlavní nebezpečí při konstituování československé vojenské doktríny považovalo *Memorandum 68*

21 BENČÍK, Antonín – NAVRÁTIL, Jaromír – PAULÍK, Jan: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*, s. 137–143.

Martin Dzúr na fotografii z roku 1971. Ve službě vydržel téměř až do své smrti v roce 1985. (foto: ČTK / Karel Mevald)

Armádní generál Ing. Martin Dzúr (1919–1985)

Narodil se 12. července 1919 v Ploštíně (Liptovský Mikuláš) jako Martin Uličný. Před 2. světovou válkou absolvoval odbornou dřevařskou školu v Liptovském Hrádku. V letech 1941–1942 sloužil ve slovenské armádě. V lednu 1943 zběhl k sovětské armádě a od února 1943 do května 1945 bojoval jako příslušník čs. východních jednotek. Účastnil se osvobozování Kyjeva a střetů v Dukelském průsmyku. Od října 1946 sloužil jako důstojník v československé armádě u týlových, zásobovacích a dopravních jednotek. Absolvoval sovětské vojenské akademie a vyšší akademické kurzy. Od září 1961 do dubna 1968 sloužil jako náčelník Hlavního týlu MNO – zástupce ministra národní obrany. Poté až do ledna 1985 zastával strategickou funkci ministra národní obrany ČSSR. Do ministerského úřadu se původně dostal díky přátelství s Alexandrem Dubčekem. Od roku 1971 byl též činný jako poslanec Sněmovny lidu Federálního shromáždění. V roce 1969 podpořil nasazení ČSLA proti demonstrujícím při příležitosti prvního výročí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy. Lze jej považovat za jednoho z předních stoupenců normalizace v ozbrojených silách a realizátora personálních čistek. Prezident ČSSR Gustáv Husák jej z funkce federálního ministra národní obrany odvolal ze závažných zdravotních důvodů dne 11. ledna 1985. O pouhé čtyři dny později Martin Dzúr zemřel.

Zdroj: MASKALÍK, Alex: *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918–1992*. HSWK, Banská Bystrica – Košice 2012, s. 167.

přístup vycházející nevyváženě z jednoho hlediska, prostě logiky „zdravého rozumu“, a naopak opírající se o přežití metody práce.²² Nesmyslným se jevílo zejména absolutizování varianty všeobecné jaderné války na evropském válečném poli, která musela nutně přinést fyzický zánik ČSSR a jeho obyvatelstva bez ohledu na velikost její armády a výši výdajů na obranu. Místo toho reformátoři doporučovali používat systémový přístup jak při výstavbě ČSLA, tak při operačním plánování. Memorandum konstatovalo, že soudobé vojenství upouští od Sověty používaného frontálního ničení nepřítele, a naopak směřuje k intenzivnímu ničení klíčových prvků v protivníkově obraně. Jejich ovládnutím, neutralizací či přímým fyzickým ničením bylo možné ochromit nepřátelský branný systém jako celek, aniž by docházelo ke zbytečným ztrátám na živé síle, bojové technice a logistickém zabezpečení

všech stran účastných v ozbrojeném konfliktu.

Nejednalo se o pouhé plané teoretizování, protože text memoranda výslovně uváděl příklad již zmíněné arabsko-izraelské (tzv. šestidenní) války. Ještě před koncem bojů, dne 9. června 1967, se totiž v Moskvě konala porada prvních tajemníků komunistických a dělnických stran a předsedů vlád evropských socialistických zemí. Straniční vůdci členských států Varšavské smlouvy byli porážkou arabských zemí hluboce znepokojeni. Dlouhodobě totiž poskytovali arabským zemím vojenskou pomoc namířenou proti Izraeli, který vystupoval jako hlavní spojenec USA v oblasti Blízkého východu. Arabská porážka znamenala v tomto kontextu i porážku socialistického vojenství a vojenské vědy. Všechny tyto faktory zohlednili tvůrci memoranda v požadavcích na strukturální proměnu československých ozbrojených sil.

Výstavba moderní armády budované pro novodobé válčení se jevila při totožných cílech paradoxně jako výrazně levnější a pro národní hospodářství tudíž daleko méně zatěžující. Za jádro tohoto přístupu lze považovat kritiku marxistického pojetí války, vycházejícího z dogmaticky chápané koncepce třídního boje usilujícího o totální zničení ideového nepřítele.

Memorandum 68 však nebylo určeno pouze k akademickým rozpravám, nýbrž se velmi záhy promítlo do aktuálního politického dění. Plukovník Vojtěch Mencl, který na VPA KG působil ve funkci rektora-velitele, jej jménem akademie zaslal na přelomu května a června 1968 nejen prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ Alexandru Dubčekovi, nýbrž i všem vrcholným ústavním a státním činitelům, včetně prezidenta republiky či předsedy vlády a Národního shromáždění ČSSR. Před srpnovou okupací jej vojenské a politické špičky hodnotily relativně

²² POLNAR, Stanislav – PROKOP, Bronislav: „Memorandum 68“ v kontextu československého strategického myšlení 60. let. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd*, 2019, roč. 33, č. 2, s. 129–145, konkrétně na s. 140.

příznivě. Nový ministr národní obrany generál Martin Dzúr zaslal plukovníkovi Menclovi děkovný dopis, dle něž byla řada myšlenek z memoranda zapracována do návrhu *Akčního programu ČSLA*, a zároveň přislíbil, že jeho základní body se stanou předmětem široké diskuze za účasti vědeckých pracovníků a armádního velení. Samotní signatáři memoranda však tvořili poměrně uzavřený vědecký kruh. Ministru zahraničních věcí ČSSR Jiřímu Hájkovi odeslal 4. června 1968 Vojtěch Mencl podpisovou listinu s celkem třiceti jmény vědeckých pracovníků čs. ozbrojených sil, navíc v případě vojáků bez uvedení hodnosti.²³

Generál Václav Prchlík z myšlenkového půdorysu memoranda vycházel, když v politické rovině připravoval podmínky pro realizaci reformy vojenské doktríny a přestavby čs. ozbrojených sil. Jeho vybrané obsahové body zařadil do studie 8. oddělení ÚV KSČ *Otázky politiky vnitřní a vnější bezpečnosti státu, současný stav a zásadní směry jejího řešení*. Dne 24. června 1968 ji zaslal prvněmu

Návrh Akčního programu ČSLA

Tento důležitý koncept vojenské reformy v období pražského jara schválila Vojenská rada MNO dne 11. června 1968. Jednalo se o programové prohlášení a základní dokument pro práci funkčních složek MNO, z něhož měla vycházet další činnost armády, vojenských okruhů, vojenských akademií, škol a vědeckých pracovišť. Podle něj měly být nejpálčivější problémy v životě armády řešeny do konce roku 1968, další pak do konce roku 1970. Text kritizoval mechanické přebírání sovětských zkušeností při budování a řízení ozbrojených sil. Model ČSLA se po roce 1953 dostával stále více do rozporu s moderním vývojem vojenství a ekonomickým potenciálem československého státu. Akční program vycházel z teze, že optimální model funkce ozbrojených sil se musí opírat o systémový přístup při jejich výstavbě. Namísto toho však chronicky zaostávalo řešení sociálních, hmotných a služebně-právních problémů příslušníků ČSLA. Jedním ze základních požadavků programu se stalo náležité vřazení armády do struktury ústavně zakotvených státních orgánů. Za nutný požadavek změň text dále považoval formulaci nové československé vojenské doktríny. Koaliční doktrína Varšavské smlouvy vycházející ze sovětských šablon nemohla dát uspokojivý návod na řešení československých specifíků výstavby, organizace, zabezpečení výcviku a přípravy armády na budoucí válečný konflikt v Evropě. Za konečný cíl považoval akční plán vypracování nových zásad pro reformu celého branného systému ČSSR jako strategického nástroje realizace bezpečnostní politiky státu.

Zdroj: BENČÍK, Antonín – NAVRÁTIL, Jaromír – PAULÍK, Jan: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1996, s. 162–176.

tajemníku ÚV KSČ A. Dubčekovi jako podklad pro jednání předsednictva ÚV KSČ. Text obsahoval i náměty pro reformu vnitřní bezpečnosti státu, jehož garantem nebyla armáda, ale Sbor národní bezpečnosti. Na pokyn prvního tajemníka odešla studie dne 2. července ministru národní obrany Dzúrovi s žádostí o sdělení stanoviska MNO. Na pořad jednání Vojenské rady MNO se záležitost dostala až 26. července a Alexander Dubček dostal zpětnou vazbu v podobě Dzúrova dopisu ze dne 2. srpna. Některé pasáže

Václav Prchlík v rozhovoru s tvůrcem vítězné strategie generálem Võ Nguyên Giápem v tehdy probíhající vietnamské válce, říjen 1968 (foto: ČTK / Emil Bican)

²³ ÚSD AV ČR, f. Komise vlády ČSSR pro analýzu událostí let 1967–1970, sign. KII/133 (materiály z VPA), Memorandum. Formulovat a konstituovat československé státní zájmy v oblasti vojenství, s. 16.

odpovědi zněly poněkud zlověstně: „Je třeba kladně hodnotit iniciativní přístup zpracovatelů k formulování otázek politiky vnitřní i vnější bezpečnosti státu. Studie navazuje v celé řadě závěrů na Memorandum vědeckých pracovníků Vojenské politické akademie Klementa Gottwalda k této problematice. Nevychází však z komplexní analýzy vojenské politiky a v důsledku toho jsou některé závěry nevědecké a politicky nesprávné. Materiál byl zpracován bez účasti odborných složek generálního štábu Československé lidové armády. V důsledku toho Vám doporučuji nebrat uvedenou studii za podklad pro jednání předsednictva ÚV KSČ.“²⁴

Kulminačním bodem vojenské reformy pražského jara se pak stala tisková konference dne 15. července 1968, která se uskutečnila v pražské Pařížské ulici v prostorách klubu Svazu československých novinářů. Kromě vedoucího 8. státně administrativního oddělení ÚV KSČ generálporučíka Prchlíka se jí účastnil i další reformně orientovaný pracovník to-

Varšavská smlouva

Základem tohoto vojensko-politického uskupení se stala *Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci* ze 14. května 1955. Zakládajícími státy byly Albánie, Bulharsko, Československo, Maďarsko, NDR, Polsko, Rumunsko a SSSR. Jednalo se o reakci na vstup Spolkové republiky Německo do řad Severoatlantické aliance v roce 1954. Varšavská smlouva oficiálně zabezpečovala vzájemnou pomoc mezi členskými státy, pokud by v Evropě došlo k útoku na aliančního člena. Ve skutečnosti legalizovala pobyt sovětských vojsk na území aliančních partnerů Moskvy a kryla její dominantní postavení vůči satelitním socialistickým státům. V 60. letech minulého století činnost organizace výrazně ovlivnila tzv. Brežněvova doktrína o omezené suverenitě socialistických států střední a východní Evropy. Poslednímu sovětskému stranickému a státnímu vůdci M. S. Gorbačovovi se po roce 1985 nepodařilo Varšavskou smlouvu dostatečně posílit a získat pro ni legitimní podporu členských států. Po roce 1990 nebyl úspěšný ani v pokusech transformovat alianci po vzoru NATO zvýšením důrazem na její politickou složku a jejím zakomponováním do systému evropské kolektivní bezpečnosti. Zánik organizace byl dovršen na posledním zasedání jejího politického poradního výboru dne 1. července 1991 v Praze, přičemž k tomuto kroku výrazně přispěl tehdejší prezident ČSFR Václav Havel.

Zdroje: BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*. ÚSTR, Praha 2016, s. 408–410.

TÝŽ: *Varšavská smlouva 1985–1991. Dezintegrace a rozpad*. ÚSTR, Praha 2021, s. 473.

Největší pozornost novinářů vzbudila Prchlíkova kritika organizace a práce Varšavské smlouvy

hoto oddělení plukovník Oskar Bizík, který zde zastával funkci vedoucího odboru obrany.²⁵ Největší pozornost přítomných novinářů vzbudila Prchlíkova kritika organizace a práce Varšavské smlouvy, které se zcela podřizovaly sovětské dominanci a velmocenským zájmům Moskvy. Kritizoval průtahy při odsunu sovětských vojsk po ukončení velitelsko-štabního cvičení Šumava z československého území. Poukázal též na neexistenci jakéhokoliv ustanovení

v dokumentech Varšavské smlouvy, které by opravňovalo k rozmístování sovětských vojsk na území kteréhokoliv menšího aliančního partnera. Zdůraznil v tomto kontextu nutnost posílit úlohu politického poradního výboru Varšavské smlouvy tak, aby nedocházelo k nadřazování její vojenské úlohy na úkor politického poslání.²⁶ K dalším bodům tiskové konference patřila prezentace návrhů na prohloubení civilní kontroly ČSLA ze strany Národního shromáždění a vlády ČSSR. V neposlední řadě Prchlík hovořil o výstavbě Rady obrany státu, jež se měla stát výkonným orgánem vlády, a její budoucí úloze při formulování nové československé vojenské doktríny.²⁷

MOCENSKÝ PÁD A NORMALIZAČNÍ ŠED

Skutečnost, že reformátoři mívají složité a pohnuté osudy, demonstruje kariérní pád Václava Prchlíka, který započal dokonce ještě před osudovým 21. srpnem 1968. Příčinou se stala ostrá reakce sovětské strany. Již 18. července si velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy, sovětský maršál Ivan Ignatjevič Jakubovskij, dopisem stěžoval Alexandru Dubčekovi na obsah zmiňované tiskové konference. V jejím průběhu měly být vyzrazeny některé přísně tajné skutečnosti týkající se fungování Varšavského paktu, na veřejnosti deformovaně popsána jeho

24 BENČÍK, Antonín – NAVRÁTIL, Jaromír – PAULÍK, Jan: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*, s. 249.

25 VÚA – SA AČR Olomouc, Sbírka osobních spisů, osobní spis Oskar Bizík, osobní karta důstojníka C.

26 Národní archiv (NA), f. KSČ-ÚV 1945–1989, Sekretariát 1966–1971, čj. 7517/31, příloha IV/a – Úvodní slovo V. Prchlíka a O. Bizíka na tiskové konferenci dne 15. 7. 1968.

27 TOMEK, Prokop: *Tisková konference Václava Prchlíka 15. července 1968 a její následky*, 15. 7. 2021 – viz <https://www.vhu.cz/tiskova-konference-vaclava-prchlika-15-cervence-1968/> (citováno k 26. 6. 2023).

Cvičení Šumava se v ČSSR účastnilo 18 tisíc vojáků několika členských států Varšavské smlouvy (foto: ČTK / Jovan Dezort)

struktura a nepřipustně kritizována úloha sovětského vojenského a politického vedení v organizaci. Již dne 20. července do Prahy došla ostrá nóta vlády SSSR. V jejím závěru zazněl kategorický požadavek na vyvození konkrétní personální odpovědnosti: „Sovětská vláda očekává, že vláda ČSSR podnikne nutná opatření, která by vyloučila opakování podobných skutečností, a učiní odpovídající závěry ohledně osob vyrazujících tajné údaje týkající se společných zájmů, bezpečnosti států – členů Varšavské dohody.“²⁸

Po hysterické sovětské reakci již musel do kouta zahnaný první tajemník ÚV KSČ Alexander Dubček jednat. Dne 25. července 1968

zrušil celé 8. státně administrativní oddělení a Václav Prchlík tak přišel o své služební zařazení, protože jeho vedoucí funkce bez dalšího zanikla. Usnesení 90. schůze předsednictva ÚV KSČ z téhož dne se k věci vyslovalo více než striktně. K vyjádření na tiskové konferenci prý nebyl Prchlík nikým zmocněn, ani o něm neinformoval volený orgán či příslušného tajemníka ÚV KSČ. Tím měl závažným způsobem porušit zásady, jimiž byl vázán každý vedoucí oddělení tohoto centrálního stranického orgánu. Z těchto důvodů měl přijmout stranické rozhodnutí o svém návratu do řad armády, přičemž o jeho dalším zařazení měl rozhodnout osobně ministr Martin Dzúr.²⁹

Za této situace se Prchlík nemohl dočkat zastání ani ze strany MNO, ani od velení samotné ČSLA, do jejíhož svazku se nuceně navrátil. Vojenská rada ministerstva národní obrany zaujala dne 29. července k Prchlíkovým výrokům jasně odmítavé stanovisko. Jím podané informace údajně nepřispěly k dalšímu upevnění Varšavské smlouvy. Pravdivé nemělo být tvrzení o tom, že českoslovenští představitelé nemají představu o počtu cizích vojsk a vojenské techniky nacházejících se na území ČSSR. Z pohledu MNO rovněž neodpovídalo skutečnosti Prchlíkovo tvrzení o tom, že se celý štáb cvičení Šumava skládal výhradně ze sovětských generálů a důstojníků. Měl být

²⁸ NA, f. KSČ-ÚV 1945-1989, Sekretariát 1966-1971, čj. 6235, příloha IV/5 – Nóta vlády SSSR ze dne 20. 7. 1968.

²⁹ Tamtéž, Předsednictvo 1966-1971, čj. P 90/68, Usnesení 90. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 25. 7. 1968 k bodu 14.

naopak mezinárodní a jeho složení mělo plně odpovídat všem spojenec-kým dohodám. Generálporučík Prchlík též neměl mít žádné relevantní podklady k hodnocení a posuzování úrovně práce politického poradního výboru Varšavské smlouvy.³⁰

Srpnová okupace ČSSR armádami pěti členských států Varšavské smlouvy pak Prchlíkům ústup z mocenských pozic proměnila přímo ve volný pád na periférii rodící se normalizační společnosti. V říjnu 1968 byl přeložen do zálohy, a to z kádrové dispozice ministra národní obrany. K 1. lednu 1969 začalo Československo fungovat jako federativní stát a Prchlík díky tomu zasedl jako poslanec do lavic Sněmovny lidu Federálního shromáždění. Mohl tak navázat na svou předchozí praxi poslance Národního shromáždění ČSSR, kterou vykonával v letech 1960–1968. Byla to však jeho labutí píseň. Již 25. září 1969 byl vyloučen nejen z ÚV KSČ, ale přišel o samotné členství ve straně. Hned v následujícím měsíci pozbyl svůj poslanecký mandát (k 16. říjnu)³¹ a v listopadu jeho perzekuce pokračovala degradací do hodnosti vojína.

Toto ponížení se stalo pouze prologem další perzekuce jeho osoby. Již 2. října 1969 bylo zahájeno se souhlasem Federálního shromáždění trestní stíhání Václava Prchlíka v souvislosti s památnou tiskovou konferencí konanou 15. července 1968. Byl obviněn z trestných činů ohrožení státního tajemství v souběhu s ohrožením státního tajemství ke škodě státu světové socialistické soustavy.³² Vyšetřování se neúměrně protahovalo z důvodu důkazní nouze, což se u verbálního trestného činu dalo předpokládat. Až 24. března 1971 vynesl Vyšší vojenský soud v Příbrami odsuzující rozsudek znějící na nepodmíněné odnětí svobody v délce tří let, jež bylo po odvolání sníženo na dvacet dva měsíců.

Vojenské cvičení Šumava

Toto velitelstvo-štábní cvičení proběhlo na území ČSSR mezi 20. a 30. červnem 1968 a mělo demonstrovat vojenskou sílu paktu Varšavské smlouvy, upevnit moc Moskvy v její vlivové sféře a připravit podmínky pro potlačení celospolečenských reforem pražského jara. Na našem území tak legálně pobývalo celkem 18 tisíc spojeneckých vojáků. Již na jaře 1968 vydal ministr obrany SSSR maršál Grečko rozkaz pro sovětská vojska, která byla rozmístěna v NDR, Polsku a Maďarsku, aby začala rozpracovávat operaci Dunaj pro získání kontroly nad územím ČSSR. Proto cvičení nebylo řízeno ministrem národní obrany ČSSR, ale velitelem Spojených ozbrojených sil. Stalo se tak součástí komplexního systému podobných vojenských akcí na území sousedních států Varšavské smlouvy, které vytvářely technické předpoklady pro konečnou likvidaci reformního procesu v ČSSR. Cvičení probíhalo podle klasického scénáře používaného již řadu let. Země Severoatlantické aliance údajně vyostřily mezinárodní situaci a od určitého data realizují opatření ke zvýšení počtu svých ozbrojených sil v Evropě. V reakci na tyto skutečnosti procvičovala vojska různé varianty odrazení agrese. Způsob ukončení cvičení Šumava významně zhoršil vztahy mezi SSSR a ČSSR: odsun sovětských vojsk z našeho území byl provokativně prodlužován. Spojovací síť zůstala i nadále rozvinutá a posloužila okupantům po 21. srpnu 1968 při operaci Dunaj.

Zdroj: ŠACH, Jan: *Vojenské cvičení ŠUMAVA, předzvěst konce Pražského jara '68*, 4. 8. 2014 – viz <https://www.vhu.cz/vojenske-cviceni-sumava-predzvest-konce-prazskeho-jara-68/> (citováno k 22. 6. 2023).

Trest Prchlík vykonal ve věznici v Plzni Borech. Nuceně přiděleným zaměstnáním se mu stalo broušení skla pro Jabloneckou bižuterii, a to ve zdravotně závadném prostředí. Trest vykonal v plné délce a nikdy nepožádal o předčasné propuštění. Mezi spoluvězni byl vždy brán jako vlastenec a morální autorita a těšil se jejich plnému respektu.

I po odstranění Václava Prchlíka z veřejného života a jeho úplné profesní likvidaci na něj normalizační garnitura „nezapomněla“. Projevilo se to v základním ideologickém dokumentu upevňující se normalizace, jímž se stalo *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Dokument schválil Ústřední výbor KSČ již 10. prosince 1970 a interpretoval v něm události obrodného

procesu období 1968/1969 tak, aby odůvodnil intervenci vojsk Varšavské smlouvy. Prchlíkovu roli hodnotila tato „bible“ normalizátorů zcela jednoznačně: *„Jedním z politických a ideologických center pravice byla Vojenská politická akademie, z níž vzešlo v létě 1968 dokonce oficiální memorandum s požadavkem, aby byly přehodnoceny zásady vojenské politiky strany a státu schválené XIII. sjezdem KSČ a aby byla upravena československá vojenská doktrína na základě revize našeho vztahu k Varšavské smlouvě. Na růstu negativních jevů v armádě měl značný podíl gen. V. Prchlík, jenž po lednu 1968 přešel z funkce náčelníka Hlavní politické správy na místo vedoucího oddělení ÚV KSČ pro řízení stranické práce v armádě, Bezpečnosti, v soudech a prokuratuře. V. Prchlík se*

30 BENČÍK, Antonín – NAVRÁTIL, Jaromír – PAULÍK, Jan: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*, s. 241–242.

31 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Digitální depozitář – viz Index, FS ČSSR 1969–1971, SL, jmenný rejstřík (psp.cz) (citováno k 26. 6. 2023).

32 Ustanovení § 106 a 107 a § 108 trestního zákona ze dne 29. listopadu 1961 č. 140/1961 Sb.

stal aktivním vykonavatelem oportunistického kursu ve vztahu k armádě, Bezpečnosti, soudům a prokuratuře.“³³

Samostatnou kapitolu v normalizační epoše Prchlíkova života představují pokusy o jeho kontrolu ze strany bezpečnostních složek. Ty započaly ještě před jeho definitivním odchodem z politické scény v září 1969. Žádost o zahájení sledování podaly orgány vojenské kontrarozvědky (VKR), krycím názvem III. správa Federální správy zpravodajských služeb (FSZS). Od 18. září 1969 ho zabezpečovalo 1. oddělení 6. odboru IV. správy FSZS (správa sledování). Od 1. října téhož roku bylo sledování změněno na střežení „objekta“ (tj. osoby Václava Prchlíka).³⁴ Akce dostala krycí označení „Prominent“ a vojenská kontrarozvědka ji neustále prodlužovala, a to již 23. dubna 1970 a následně v témže roce 3. září. Jako důvod sledování Prchlíka byly před jeho uvězněním uváděny obecně

Prchlíkovy osudy v tomto kontextu věrně kopírovaly vývoj československé společnosti po skončení druhé světové války

„styky na rodící se opoziční struktury“ a v průběhu vyšetřování jeho „trestné činnosti“ možné ohrožení státního tajemství. Zpravodajské orgány StB podezřívaly Prchlíka též z příprav k nedovolenému opuštění republiky a následnému odchodu do politického exilu.³⁵ Z žádosti ze dne 24. března 1971 lze vyčíst, že Hlavní správa VKR sledovala Prchlíkovy kontakty v době soudního přelíčení i po jeho ukončení. O proces byl zájem také v zahraničí. Bezpečnostní orgány se pokoušely identifikovat možné osoby, které by poznatky o procesu mohly předat do tehdy nepřátelské kapitalistické ciziny.³⁶

Václav Prchlík byl po svém propuštění v hledáčku Státní bezpečnosti. Ta začala monitorovat jeho soukromý i veřejný život v rámci akce „Prominent“ již v roce 1969 a s přerušením během Prchlíkova věznění v tom pokračovala až do jeho smrti v roce 1983. (foto: ABS)

Po propuštění z výkonu trestu nastoupil Václav Prchlík do civilního zaměstnání v dělnické profesi u podniku Pragoservis. Zájem VKR o jeho osobu však neopadl. Tato složka Státní bezpečnosti se snažila

podchytit jeho širší sociální styky ve stále pokračující akci „Prominent“. V návrhu na sledování ze dne 21. října 1976 se uvádí jako důvod nutnost zjistit Prchlíkovy aktivity v souvislosti s volbami do zastupitelských

³³ Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Rezoluce o aktuálních otázkách jednoty strany schválená na plenárním zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970. Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, Praha 1971, s. 25.

³⁴ ABS, f. Správa sledování SNB – svazky (SL), svazek a. č. SL-5472 MV, Věc: Akce PROMINENT – žádost o zrušení akce z 15. 10. 1969, s. 1.

³⁵ Tamtéž, žádost o zavedení sledování z 3. 9. 1970, s. 2.

³⁶ Tamtéž, žádost o zavedení sledování z 24. 3. 1971, s. 2.

Václav Prchlík s Jaroslavem Jandou, dalším vojenským reformátorem, který po roce 1968 upadl v nemilost (foto: ABS)

orgánů ČSSR ve dnech 22. a 23. října, monitorovat jeho možné styky s představiteli tehdejší opozice (jmenovitě Oskarem Bizíkem či Františkem Krieglem) a podchytit jeho možné kontakty se zastupitelskými úřady západních zemí, jmenovitě Itálie.³⁷ Návrh na Prchlíkovo sledování v rámci akce „Prominent“ z 13. srpna 1982 pracoval se zpravodajskou verzí o jeho napojení na opoziční skupiny a zejména na jeho možné kontakty v tehdejší ČSLA.³⁸ Bývalá přední osobnost vojenské reformy pražského jara tak zůstala pod drobnohledem politické policie až do předčasné smrti, která ji zastihla v Praze dne 16. března 1983.

MYŠLENKOVÝ A MORÁLNÍ ODKAZ GENERÁLA PRCHLÍKA

Klement Gottwald vešel do historie mnoha svéráznými výroky. Jeden z nich je však více než přiléhavý právě pro osud Václava Prchlíka: „*Nebudeme z generálů dělat komunisty, ale z komunistů generály.*“ První dělnický prezident tak v koncentrované podobě pojmenoval jeden z hlavních spouštěčů pokusu o vojenskou reformu v rámci pražského jara, tedy celkový

úpadek československého vojenství a vojenského stavu v socialistické společnosti, kdy dobově chápaná politická a morální „pevnost“ hrála u vojenského profesionála neporovnatelně větší roli než jeho skutečné odborné kvality. Prchlíkovy osudy v tomto kontextu věrně kopírovaly vývoj československé společnosti po skončení druhé světové války. Z neúspěšného studenta medicíny se brzy stal politický důstojník socialistické armády, který dogmaticky realizoval a posléze i řídil stranickou práci v ozbrojených silách. Počátek 60. let a rostoucí napětí mezi KSČ a jí ovládanou společností však Václavu Prchlíkovi naplno otevřely oči a on sám postupně přecházel na platformu radikálního stoupence reformu nejen v ČSLA, nýbrž i v celém tehdejší Československu. Plně pochopil potřebu vědeckotechnického pokroku pro řízení a výstavbu ozbrojených sil a při jeho prosazování nakonec přešel do opozice i vůči dominantnímu postavení SSSR v aliančních vazbách Varšavské smlouvy.

V plném slova smyslu však sám vědcem nebyl, nicméně v období 1968/1969 přesně pochopil roli reformované vojenské vědy při tvorbě

samostatné československé vojenské doktríny. Jako politický generál výrazně přispěl k reformě systému vnější i vnitřní bezpečnosti státu. Jím prosazované koncepty však natolik předběhly dobu, že jeho kariéra vojáka z povolání skončila ještě před osudovou nocí na 21. srpna 1968. Zásadový postoj k veřejnému dění v období normalizace či statečnost a trpělivost, s níž snášel své věznění, podtrhly morální étos jeho úspěšné a zároveň rozporuplné veřejné činnosti. Prchlíkovy mimořádné zásluhy však plně ocenila nová polistopadová mocenská garnitura, když byl k 1. květnu 1990 povýšen do hodnosti generálplukovníka in memoriam. Prchlíkova veřejná činnost a myšlenkový odkaz tak neododdělitelně patří k novodobé tradici československých a českých ozbrojených sil.

PH

STANISLAV POLNAR (1976) vystudoval právo, právní vědu, historické vědy, informační studia a knihovnictví na PF UK v Praze, PPF SU v Opavě a na FHV UNIZA v Žilině. Nyní působí

na Univerzitě obrany v Brně, kde vede skupinu vojenského umění katedry teorie vojenství. Ve výzkumu se věnuje otázkám vývoje strategického myšlení, historickým aspektům právní regulace činnosti ozbrojených sil a vybraným otázkám světové bezpečnosti a vojenských operací. Je autorem či spoluautorem více než třiceti knih, odborných studií, učebních textů a recenzí.

³⁷ Tamtéž, návrh na sledování z 21. 10. 1976, s. 1.

³⁸ Tamtéž, návrh na sledování z 13. 8. 1982, s. 1.